אנטונינוס ורבי

מים ראשונים: מדרשים ופרשנויות למקרא אינם תעודות היסטוריות והיחסים המיוחדים שהיו בין אנטוניוס או אנטונינוס קיסר רומא (או נציב רומא שבקיסריה) ורבי יהודה הנשיא, כפי שמתוארים במדרש, הם מן הסתם יותר פרי רוחו ומשאלת לבו של הדרשן מאשר אמת היסטורית. אך חשוב לציין שרבי (רבי יהודה הנשיא, מכונה גם "רבינו") אכן פעל בתקופת אנטונינוס הקיסר ושתי הדמויות הם מציאות היסטורית.[1] ויש שמזהים את אנטונינוס שבמדרש עם הקיסר מרקוס אורליוס שגם הוא כונה אנטונינוס אשר מלך כמעט עשרים שנה (161 – 180 לספירה) והיה קיסר משכיל ונאור.

בראשית רבה פרשה עה סימן ה – עבדך יהודה כעבדך יעקב

"כה תאמרון לאדוני לעשו" - רבינו אמר לרבי אפס: כתוב אגרת אחת משמי לאדוננו המלך אנטונינוס. עמד וכתב: "מיהודה הנשיא לאדוננו המלך אנטונינוס". נטלה וקרעה. אמר לו: כתוב "מעבדך יהודה לאדוננו המלך אנטונינוס". אמר לו: רבי, מפני מה אתה מבזה על כבודך? אמר לו: מה אני טוב מזקניי? לא כך אמר [יעקב]: כה תאמרו לאדוני לעשו: כה אמר עבדך יעקב"?[2]

מסכת ברכות נז ע"ב – שני גאים ועשירים

"שני גויים בבטנך" - אל תקרי גוים אלא גאים, ואמר רב יהודה אמר רב: אלו אנטונינוס ורבי, שלא פסק משולחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.[3]

מסכת סנהדרין דף צא עמוד א – מתפלספים בנושאים שונים

אמר ליה אנטונינוס לרבי: גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד? גוף אומר: נשמה חטאת, שמיום שפירשה ממני - הריני מוטל כאבן דומם בקבר. ונשמה אומרת: גוף חטא, שמיום שפירשתי ממנו - הריני פורחת באויר כצפור. אמר ליה: אמשול לך משל, למה הדבר דומה: למלך בשר ודם, שהיה לו פרדס נאה, והיה בו בַּפּוּרוֹת נאות (ביכורי תאנים). והושיב בו שני שומרים, אחד חיגר ואחד סומא.[4] אמר לו חיגר לסומא: בַּפּוּרוֹת נאות אני רואה בפרדס. בוא והרכיבני ונביאם לאכלם. רכב חיגר על גבי סומא, והביאום ואכלום. לימים בא בעל פרדס. אמר להן: בכורות נאות היכן הן? - אמר לו חיגר: כלום יש לי רגלים להלך בהן? - אמר לו סומא: כלום יש לי עיניים לראות? מה עשה - הרכיב חיגר על גבי סומא ודן אותם כאחד. אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף, ודן אותם כאחד .... [5]

---

[1] ראו תיאור קצר מתוך ויקיפדיה: "רבי, או רבי יהודה הנשיא, חי ופעל בתקופה מאוד דינמית ברחבי האימפריה הרומית. לאחר מות הקיסר הדריאנוס נפתחת ברומא תקופה חדשה, היא השושלת האנטונינית. ראשון קיסריה היה אנטונינוס פיוס (138 - 161 לספירה), שתקופתו עמדה בסימן שיאו של "השלום הרומאי" ... הוא נחשב לקיסר טוב לב ודאגן ונודע כמי שביטל את גזירת הדריאנוס כנגד קיום ברית המילה".

[2] לרבי יהודה הנשיא היה מעמד רשמי כלפי השלטון הרומאי (תואר פטריארך) ויש כאן ויתור אמתי על תואר. למה? שואל ר' אפס, למה אתה מוותר על תוארך? תשובת רבי: ככה עשה גם יעקב אבינו. אך דא עקא, ראשית, איזה תואר היה ליעקב?. ושנית, אולי יעקב עצמו נהג לא כשורה? אולי לא היה צריך להתרפס כל כך לפני עשו? כך או כך, ראו נוסח תנחומא (בובר) וישלח סימן ה: "אמר ר' פנחס: אנטונינוס היה מכבד את רבינו מה שאין סוף. וכשהיה רבינו משלחני אצלו, והיה כותב לו אגרת וכותב בה: עבדך יהודה שואל בשלומך. והיה רע לאנטונינוס לומר שהוא קורא עצמו עבד. אמר לו: אל תכתוב עוד כדבר הזה. אמר לו רבינו: כך אני כותב לך, שאיני טוב מיעקב אבא, כששלח אצל עשו מה אמר לו: כה אמר עבדך יעקב". כאן, אנטונינוס הוא שמקפיד בכבודו של נתינו ונציגו בארץ יהודה. כך לפחות שם המדרש בפיו. כבר הארכנו במדרשים אלה ובהקשר לפרשת השבוע שלנו בדברינו אדוני עשו, עבדך יעקב, הפעם נרצה להפליג למדרשים נוספים המתארים את הצמד אנטונינוס ורבי. אין רצף ענייני או קשר תכני בין המדרשים. אפשר לרפרף בדף ולמצוא את המדרשים המדברים ללבו של הקורא.

[3] חזרנו אחורה לפרשת תולדות. ראו רש"י בראשית כה כג שמצטט דרשה זו. ראו דרשה דומה על פסוק זה במדרש בראשית רבה סג ז: "שני גויים בבטנך – שני גיאי גויים בבטנך: אדרינוס באומות, שלמה בישראל. זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו". כאן יש העמדה של מלכות מול מלכות - מלכות שלמה שקדמה היסטורית למלכות אדריאנוס; רבי שהוא מבית דוד הוא "נציגה הזוטר" באותה תקופה. נראה שמטרת השוואה זו איננה רק לשמר ולהעלות את תפארת העבר היהודי אלא גם לתת תקווה וציפייה לתפארת העתיד. עוד בעניין זה, ראו ילקוט שמעוני זכריה רמז תקעח: "ואכחיד את שלשת הרועים, זה רבי ואנטונינוס וקרבון מלך פרסי שמתו בירח אחד וקראו עליהם: ואכחיד את שלשת הר ועים בירח אחד". הנה כי כן, יש לנו את "ועידת שלשת הגדולים" הרבה לפני ילטה 1945: אנטונינוס קיסר רומא, קרבון מלך הפרתים ורבי יהודה נשיא היהודים!

[4] המשל של שני השומרים קצת קשה, חיגר וסומא ישמרו על הפרדס? אלא אם נאמר שהמלך חשש משומרי הפרדס יותר מהגנבים שיבואו מבחוץ לפרדס. מה זה אומר על הנמשל?

[5] מדרש זה חוזר במקומות רבים ובשמות חכמים אחרים. ראו למשל ויקרא רבה ד ה על הפסוק: "נפש כי תחטא" (ויקרא ד ב), מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק טו פסוק (א) ועוד. ראו דברינו נפש כי תחטא בפרשת ויקרא. האם השתכנע אנטונינוס מהטיעון של רבי? היכן דן הקב"ה את הגוף והנשמה כאחד? בעולם הזה או בבא?

אמר ליה אנטונינוס לרבי: מפני מה חמה יוצאה במזרח ושוקעת במערב? - אמר ליה: אי הוה איפכא נמי הכי הוה אמרת לי![6] - אמר ליה: הכי קאמינא לך, מפני מה שוקעת במערב? - אמר ליה: כדי ליתן שלום לְקוֹנָהּ, שנאמר: ״וצבא השמים לך משתחוים״ (נחמיה ט ו) ... - משום פועלים, ומשום עוברי דרכים.[7]

ואמר לו אנטונינוס לרבי: נשמה מאימתי ניתנה באדם, משעת פקידה או משעת יצירה? - אמר לו: משעת יצירה. - אמר לו: אפשר חתיכה של בשר עומדת שלושה ימים בלא מלח ואינה מסרחת? אלא, משעת פקידה. אמר רבי: דבר זה למדני אנטונינוס, ומקרא מסייעו, שנאמר: ״ופקודתך שמרה רוחי״ (איוב י יב).[8]

ואמר לו אנטונינוס לרבי: מאימתי יצר הרע שולט באדם, משעת יצירה או משעת יציאה? - אמר לו: משעת יצירה. - אמר לו: אם כן בועט במעי אמו ויוצא! אלא: משעת יציאה. אמר רבי: דבר זה לְמָדְנִי אנטונינוס, ומקרא מסייעו, שנאמר: ״לפתח חטאת רובץ״ (בראשית ד ז).[9]

מסכת עבודה זרה דף י עמודים א-ב – מינויים פוליטיים ועוד[10]

א״ל אנטונינוס לרבי: רוצה אני שימלוך אסוירוס בני תחתי ושתיעשה העיר טבריה קולוניה.[11] ואם אומר להם (לסנט) דבר אחד – יעשו, שניים – לא יעשו. הביא (רבי) אדם והרכיב אותו ע״ג חבירו. ונתן לעליון יונה בידו ואמר לתחתון: אמור לעליון שיפריח את היונה מידו. אמר: שמע מינה שכך הוא (רבי) אומר לי: אתה תבקש מהם ״אסוירוס בני ימלוך תחתי״, ואח״כ אמור לו לאסוירוס שיעשה את העיר טבריה קולוניה. אמר לו (אנטונינוס לרבי): מצערים אותי חשובי רומא. מה עשה רבי? הכניס אותו לגינה ובכל יום עקר צנון אחד מהערוגה שהייתה לפניו. אמר (אנטונינוס): שמע מינה שכך הוא (רבי) אומר לי: אתה, הרוג אחד מהם ולא תתגרה בכולם יחד. – ושיאמר לו במפורש את כל הדברים האלה?[12] אמר: ישמעו חשובי רומי ויצערו אותו. ושיאמר לו בלחש! משום דכתיב: ״כי עוף השמים יוליך את הקול״ (קהלת י כ).[13]

---

[6] אם היה ההפך, גם היית שואל אותי. זו שאלה עקרה, אומר לו רבי. זאת ועוד, הרי עצם ההגדרה מהו מזרח ומהו מערב נובעת מהמקום בו השמש עולה ושוקעת. והרי אינך שואל על עצם הזריחה והשקיעה (על עצם תופעת סיבוב כדור הארץ על צירו), אלא רק מדוע השמש זורחת ״במזרח״ ושוקעת ״במערב״. אם כך, זו שאלת הבל או טאוטולוגיה. האם נעלב אנטונינוס מהתשובה הזו?

[7] אנטונינוס כבר לא שואל מדוע השמש זורחת היכן שזורחת, אלא מדוע היא משלימה תנועה קשתית ואיננה חוזרת לשקוע במקום בו זרחה (או במקום אחר על פני כיפת השמים, צפון, דרום). אולי תחזור בסוף היום למקום ממנו יצאה. את תשובת רבי: כדי ליתן שלום לקונה, מסבירים רש״י ושטיינזלץ על הדף בגמרא שם שהשכינה במערב, משום שבית המקדש היה בנוי לאורכו מכיוון מזרח למערב שם היה קודש הקדשים ו מכאן אגב החשיבות של הכותל המערבי (אך היא הנותנת, מדוע נבנה כך המקדש, שהשכינה במערב?). לנו נראה להסביר את דברי רבי שכבר אז הבינו שתנועה סיבובית (גלגלית) היא התנועה הרמונית ״מושלמת״ וגם הרעיון שהארץ היא כדור לא היה זר להם. ראו במדבר רבה יג יז: ״מזרק אחד כסף - כנגד הארץ שהיא עשויה ככדור״. תשובת רבי: ״ליתן שלום לקונה״ קשורה למעגליות זו ולרעיון שצבא השמים עולה במקום שהשמש עלתה בבוקר והשמש השוקעת ממול נראית כמשתחווה דווקא למזרח, כלפי הירח והכוכבים הזורחים במזרח לפנות ערב – מה שיוצר את השלמת המעגל. ראו אוצר המדרשים (אייזנשטיין) הלל עמוד 127: ״שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש אם יש לאדם דירה שהיא עשר על עשר אמות איך הוא עושה לקבוע את המנורה?״. ובאשר למיקום השמש בלילה, ראו הוויכוח בין חכמי ישראל ולחכמי אומות העולם בגמרא פסחים צד ע״ב ושם מכריע רבי: ״נראים דבריהם מדברינו״. ראו הדף חכמה יש בגויים – תאמין.

[8] רבי מודה לאנטונינוס שהוא צודק: כבר עוּבָּר ברחם אימו הוא ״בשר חי״ שיש בו רוח ונשמה. וקבלנו דווקא מפי אנטונינוס הרומי הקפדה חמורה על איסור הפסקת היריון כבר מהשלבים הכי מוקדמים – מרגע הפקידה.

[9] גם פה מודה רבי לאנטונינוס שלעובר אין יצר הרע. יצר הרע נוצר ברגע הלידה, בשעת יציאתו של העובר לאוויר העולם, אולי מרגע שהוא ;צורח את צריחתו הראשונה ונושם את אוויר העולם. ראו מדרש זה גם בבראשית רבה לד י: ״שאל אנטונינוס את רבינו, אמר לו: מאימתי יצר הרע נתון באדם, משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו? אמר לו (רבי): עד שלא יצא ממעי אמו. א״ל: לאו, שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו, היה חוטט את בני מעיה ויוצא. והודה לו רבי שהשוה לדעת המקרא שנאמר: כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ר׳ יודן אמר: מנעריו כתיב, משעה שהוא ננער לצאת ממעי אמו. ועוד שאל אנטונינוס את רבינו א״ל: מאימתי נשמה ניתנה באדם משיצא ממעי אמו,ג או עד שלא יצא ממעי אמו? א״ל: משיצא ממעי אמו. א״ל: לאו, משל אם תניח בשר ג׳ ימים בלא מלח מיד הוא מסריח. והודה לו רבי, שהשווה דעתו לדעת המקרא, שנאמר (איוב י) חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי. מאימתי נתת בי את הנשמה? - משהפקדתני״. בהקשר כל זה, ראו דברינו יצר לב האדם רע מנעוריו בפרשת נח וכן דברינו בהילו נרו עלי ראשי על ימי הטוהר של העובר ברחם אמו. את הצירוף של ״בשר חי״ אך בלי יצר הרע, אנו חבים לאנטונינוס! ואיפה ״החזיר״ רבי לאנטונינוס, נכון יותר לנכדתו, במדעי החיים? ראו מסכת נדה דף מה עמוד א: ״תנו רבנן: מעשה ביוסטני בתו של אסוירוס בן אנטנינוס שבאת לפני רבי, אמרה לו: רבי, אשה בכמה ניסת? אמר לה: בת ג׳ שנים ויום אחד. ובכמה מתעברת? אמר לה: בת י״ב שנה ויום אחד. אמרה לו: אני נשאתי בשש וילדתי בשבע, אוי לשלוש שנים שאבדתי בבית אבא!״.

[10] תרגום הגמרא להלן לעברית לקוח מפירוש שטיינזלץ, אך השיבושים אם ישנם הם כולם באחריותנו.

[11] עיר פטורה ממס.

[12] ולמה היה צריך רבי לעשות את כל המעשים המוזרים האלה עם הרכבת אנשים, הפרחת יונים ועקירת צנונות?

[13] במדרש בראשית רבה סז ו הסיפור קצת ״רך״ יותר. לא צריך להרוג את חשובי רומא (חברי הסנט), אלא פשוט להרבות בסבבי מינויים ובהזדמנות זו גם למלא את אוצר המלוכה: ״אנטונינוס שלח לרבנו, אמר לו: בשביל שהאוצרות חסרים, מה נעשה ונמלא אותם? נטלו לשלוחו והכניסו לתוך פרדס. התחיל עוקר צנונות גדולים ושותל קטנים. אמר לו (השליח ששלח אנטונינוס) לרבי: תן לי אנטיגרפי (תשובה כתובה, אגרת לשאלה ששאל אנטונינוס שמן הסתם הייתה גם היא באגרת). אמר לו: אין אתה צריך. עלה אצלו (השליח חזר לאנטונינוס). אמר לו: ומה אמר לך? אמר לו: לא אמר לי כלום. אמר לו: ולא עשה לפניך דבר? אמר לו: נטלני והכניסני לתוך פרדס. התחיל עוקר צנונות גדולים ושותל צנונות קטנים. התחיל (אנטונינוס) מוציא דוכסים ומכניס דוכסים עד

הוה ליה ההוא ברתא דשמה גירא, קעבדה איסורא,.... [14]

שם – אנטונינוס משמש את רבי

כל יום היה (אנטונינוס) משמש את רבי, מאכיל אותו ומשקה אותו. כאשר היה רבי רוצה לעלות למיטתו, היה אנטונינוס מתכופף לפני המיתה. אמר לו (אנטונינוס לרבי): עלה עלי למיטתך.[15] אמר: לאו אורח ארעא לזלזל במלכות כל כך.[16] אמר אנטונינוס: מי ישימני מצע תחתיך לעולם הבא. א״ל (שוב אנטונינוס לרבי): האם אבוא לעולם הבא? אמר לו: כן. א״ל, והכתיב: ״לא יהיה שריד לבית עשו!״ (עובדיה א יח) - בעושה מעשה עשו.[17] ... א״ל, והכתיב: ״שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה!״ (יחזקאל לב). א״ל: מלכיה - ולא כל מלכיה, כל נשיאיה ולא כל שריה. תניא נמי הכי: מלכיה - ולא כל מלכיה, כל נשיאיה - ולא כל שריה; מלכיה ולא כל מלכיה - פרט לאנטונינוס בן אסוירוס .... אנטונינוס שמשיה לרבי ... כי שכיב אנטונינוס, אמר רבי: נתפרדה חבילה ...[18]

תלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק א הלכה י"א – אנטונינוס מתגייר

אית מילין אמרין דאתגייר אנטונינוס אית מילין אמרין דלא איתגייר אנטונינוס ... אנטונינוס אמר לרבי: מייכלתי את מן ליויתן לעלמא דאתי? א״ל אין. א״ל מן אימר פיסחא לא אייכלתני ומן ליויתן את מייכל ליי? א״ל: מה נעביד לך ובאימרא פיסחא כתיב: ״כל ערל לא יאכל בו״. כיון דשמע כן אזל וגזר ... דא״ר חזקיה ר׳ אבהו בשם ר׳ לעזר: אם באין הן גירי צדק לעתיד לבוא אנטונינוס בא בראשם.[19]

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דויהי - אנטונינוס מאיר לבניו בדומה לקב"ה

״וה׳ הולך לפניהם יומם״ - אמר רבי: אנטונינוס המלך פעמים שהיה דן על הבימה ומחשיך, והיו בניו מחשיכין אצלו. אחר שנפטר מן הבימה, הוא היה נוטל את הפנס ומאיר לבניו. והיו גדולי מלכות קריבין אצלו ואומרים לו: אנו נוטלין את הפנס ונאיר לבניך. והוא אומר להם: לאו, לא מפני שאין לי מי שיטול את הפנס ויאיר לבני, אלא הרי אני מודיע לכם חבתם של בני שתהיו נוהגים עמהם בכבוד. וכך הודיע הקב״ה חבתם של ישראל לאומות העולם שיהיו נוהגים עמהם בכבוד.[20]

בראשית רבה פרשה יא סימן ד – תבלין השבת

״ויברך א-להים את יום השביעי ויקדש אותו (בראשית ב ג) – ר׳ ישמעאל אומר: ברכו במן ... ברכו באורה ... ברכו ביציאה ... ברכו במטעמים, רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת. הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו. עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין. א״ל (אנטונינוס לרבי): אותן (של שבת, הצוננים)

שנתמלאו האוצרות״. מדוע באמת עשה כך רבי? ביטחון שדה – שדר מוצפן. רבי הכיר היטב את תככי מסדרונות השלטון ברומא. לך תדע למי יראה השליח את האגרת שייתן בידיו ואם לא הוא עצמו אחד מהצנונות.

[14] הגמרא ממשיכה שם בקטע שהשמטנו, את הסיפור על בתו של אנטונינוס שיצאה לזנות ורבי שלח לו כסימן ירקות: כוסברתא וחסה, שיחוס עליה ולא יהרגה. שם גם הסיפור על המחילה המסתורית שחיברה את בית אנטונינוס ובית רבי שבה התגנב אנטונינוס לבית רבי לשיחות ולהתייעצויות מדיניות, אישיות ופילוסופיות\מדעיות ומה אירע כאשר יום אחד מצא אנטונינוס שם את ר׳ חנינא. וכבר הערנו לעי שאחת האפשרויות באשר לדמותו של אנטונינוס, שמדובר בנציב רומא בארץ.

[15] נראה שכאן הגזימו קצת הדרשנים וגם אם נאמר שמדרש זה כולו סמלי ולא נאמר לפני קהל, קשה להבין למה מכוון הדרשן. ניחא המדרש על עשו 'הרשע' שהיה מכבד את יצחק אביו יותר ממה שחכמי ישראל עשו (ראו הדף כיבוד אב של עשו בפרשת תולדות), אבל קיסר רומי מציע עצמו כדרגש לרבי שעולה למיטתו?! עכ״פ, ראו הסיפור על רבי טרפון שהיה מכבד את אמו וכל פעם שהייתה צריכה לרדת מהמיטה או לעלות עליה כפף עצמו כמדרגה שתרד או תעלה עליו (קידושין לא ע״ב) ועוד יותר בירושלמי קידושין פרק א הלכה ז, מה עשה כשנקרע או ״נפסק״ השרוך בנעלה.

[16] האם הפנים רבי את המחאה של רבי אפס, במדרש בראשית רבה עח בו פתחנו על זלזול בכבוד המלכות?

[17] אנטונינוס שואל את רבי: האם אזכה לעולם הבא? רבי עונה לו בחיוב, אך אנטונינוס מוסיף ומקשה מפסוק מספר עובדיה שלפיו אין שריד וקיום לעשו. רבי עונה לו שזה רק למי שעושה כמעשיו של עשו, אבל אין זה חל על אדם נאור ואציל כמוהו. ראו אגב מדרש פסיקתא דרב כהנא בחודש השלישי (קלד) שהתורה ניתנה בחודש של מזל תאומים משום שהדלת לעשו אחינו התאום תמיד פתוחה: ״שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא ללמוד תורה – יבוא וילמוד ומקבלו אני״.

[18] אגב אורחא, שוב לא נפקד גם מקומה של מלכות פרס וחכמי ישראל שם. ראו שם: ״אַדְרַכָּן (מלך פרס) שמשיה לרב ... . כי שכיב אדרכן, אמר רב: נתפרדה חבילה״. מה רוצים סיפורים אלה לומר לנו? האם לא הגזימו קצת הדרשנים כאן ו״נסחפו״? או שמא, כפי שכבר הערנו, הכל הוא סמל ולעתיד, לקיים מה שאמר הנביא: ״וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנֶיךָ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתֶיךָ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ ...״ (ישעיהו מט כג). מה הרעיון המסתתר מאחורי מדרשים אלה? המאיר עינינו יבורך ובמימיו כי טובים נשמח.

[19] מדרשים רבים יש על כך שאנטונינוס התגייר. וגזר שם, היינו שמל את עצמו. ראו גם בגמרא עבודה זרה שהבאנו לעיל, דף יא ע״א, על עקילס (אונקלוס בר קלונימוס) שהיה בן אחותו של הקיסר (הדרינוס) שבא להתגייר והקיסר שלח חיילים להחזירו והתגיירו גם הם.

[20] אנטונינוס הקיסר הנאור שמתעקש להאיר לבניו את הדרך, משמש דגם לכבוד שהקב״ה נהג בעם ישראל כשהאיר להם את הדרך ביציאת מצרים. ובהפוך, הקב״ה דורש מהגויים, בראשם קיסרים חזקים ונאורים כאנטונינוס שינהגו בכבוד כלפי עם ישראל.

ערבו לי יותר מאלו (החמים של יום חול). א״ל: תבלין אחד הן חסרים. א״ל: וכי הקילרין (אוצר האוכל) של מלך חסר כלום? אמר לו: שבת הן חסרין. יש לך שבת?[21]

מדרש תנחומא (בובר) פרשת מקץ סימן יא – להרבות בתפילה

שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש: מהו להתפלל בכל שעה? אמר ליה: אסור, אמר ליה: למה? אמר ליה: שלא תהא נוהג קלות ראש בגבורה. לא קיבל ממנו. מה עשה? השכים אצלו, א״ל: קירי בדא. לאחר שעה נכנס אצלו, א״ל: אמפרטור. לאחר שעה א״ל: שלום עליך המלך. א״ל: מה אתה מבזה על המלכות? א״ל: ישמע אזניך מה שאתה מוצא מפיך. ומה אתה בשר ודם השואל בשלומך בכל שעה, אתה אומר כך, המבזה מלך מלכי המלכים הקב״ה על אחת כמה וכמה.[22]

מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ג – שינוי היחס של רבי לרומא?

מעשה באנטונינוס שבא לקיסרין ושלח אחר רבינו הקדוש. והלך עמו ר׳ שמעון בנו ור׳ חייא הגדול. ראה ר׳ שמעון שם לגיון אחד נאה ומשובח ראשו מגיע לקפאלירס של עמודים. א״ל לר׳ חייא: ראה כמה פטומין עגלין של עשו![23] נטלו רבי חייא והוליכו לשוק והראהו סל של ענבים ושל תאנים והזבובין עליהם. א״ל רבי חייא: זבובין אלו ואותו לגיון שוין. כשעלה ר׳ שמעון אצל אביו, א״ל: כך אמרתי לר׳ חייא וכך השיב לי. א״ל: כל כך נתן רבי חייא הבבלי ממש שהשוה אותן לזבובין, לפי שלגיונים אלו אינן ספונין לכלום.[24]

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: תם ולא נשלם. למקורות נוספים, ראו קהלת רבה י א מי ימות קודם רבי או אנטונינוס, מכילתא בשלח שאנטונינוס מתייעץ עם רבי אם לכבוש את מצרים, ויקרא רבה י ד על החייאת מתים, ויקרא רבה טז ח על התגוננות מפגעי הטבע שרב וצינה ועוד.

לא בכדי מקמנו את הנושא של יחסי רבי ואנטונינוס בפרשת וישלח. נראה שיש כאן ניסיון ברור של חז״ל ׳לתפוס את השור – הוא עשו הוא אדום הוא רומי - בקרניו׳ וליצור מעין דו-קיום וכבוד הדדי בין שני האחים האוהבים-שונאים לנצח. לא חסרים מדרשים מנגד שמלבים את הפירוד והשנאה בין שני האחים, כגון המדרשים על ״והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש״ ועוד רבים. באים המדרשים שהבלטנו בדף זה, ומנסים לאזן או ליצור אפשרות דו-קיום מכובדת מתוך הכרה שלא בכדי ניתנה הממשלה לרומא והכל בהשגחה מלמעלה. ראו דברינו עשו ויעקב – שונאים אחים וספרו של פרופ׳ יעקב ישראל יובל שני גויים בבטנך.

---

[21] חזרנו לשולחנם של רבי ואנטונינוס שלא חסר מהם כל השנה צנון, חזרת וקישואים (ומן הסתם גם מטעמים אחרים). אבל דבר אחד היה על שולחנו של רבי שלא היה אפילו על שולחנו של קיסר רומא: תבלין ושמו שבת. השקט והשלווה של שבת שנותן למאכלים טעם אחר. ראו דברינו שבחי השבת וברכתה בפרשת בראשית. כאן נוכל לשער, בלי הגזמה והזדקקות לדרשות סימבוליות, שדרשה זו היא מענה לטענות הקשות של יוון ורומא כנגד יום השבת שהוא שביתה ממלאכה אחת לשבעה ימים ומשבית 14% מכח העבודה!

[22] כבוד מלכות רומא משמש דגם לכבוד מלכות שמים ולדיון ההלכתי אם להרבות בתפילה אם לא. וזה דיון יסודי בהלכות תפילה. שיטתו של ר׳ יוחנן היא ״ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו״. כנגדו עומדת הדעה שיש להקפיד על שלוש תפילות ביום ולא להרבות בתפילה. למקורות חלקיים, ראו ברכות כא ע״א, לא ע״א, תוספתא ברכות ג ו, מסכת סופרים י ו ועוד. וכאן, הראייה היא מהמלכות, מאנטונינוס. ראו בהקשר זה את הביטוי ״מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא (ברכות נח ע״א, בסיפור על רב ששת שזיהה לפני כולם מתי עובר המלך). ראו דברינו לחלוק כבוד למלכות בפרשת וארא וכן דברינו ולוואי שיתפלל אדם כל היום בדפים המיוחדים.

[23] התפעלות ממעשיה של מלכות רומא: הבניינים המפוארים, עמודי הפאר והפסלים וניסי הליגיונות בראשם.

[24] ר׳ חייא תלמידו המובהק של רבי יהודה הנשיא וכפי הנראה כאן משמש גם כחונכו של ר׳ שמעון בנו של רבי, מצנן את התלהבותו והתפעלותו של העלם הצעיר (כך נראה לנו) ומציג בפניו את הצד השלילי של רומא ואת המחיר של החזקת ליגיונותיה, קיסריהָ ותפארתה. ועפ״י מדרש תנחומא המאוחר גם רבי משנה טעמו. האם נעכרה החבית? האם השתנה יחס השלטון הרומי (בעקבות עלייתו של הקיסר קומודוס שהיה רע ואכזר)?. כך או כך, אפשר להשוות מגוון דעות ויחס זה למלכות רומא לדיון בגמרא שבת לג ע״ב (ממנו משתלשל סיפור ר׳ שמעון בר יוחאי והמערה): ״פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו - לא תקנו אלא לצורך עצמן וכו׳ ״. וזה כבר עניין אחר עליו הרחבנו בדברינו ויחן את פני העיר בפרשה זו, וכן רבי שמעון בר יוחאי – בין המערה לטבריה בל״ג בעומר.